

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГРІДІН Олександр Володимирович

УДК 330.34: [633.1:338.432]

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ ЗЕРНА

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
КРАСНОРУЦЬКИЙ Олексій Олександрович,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства імені Петра
Василенка, завідувач кафедри організації
виробництва, бізнесу та менеджменту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент,
КРЮКОВА Ірина Олександрівна,
Одеський державний аграрний університет,
завідувач кафедри обліку та оподаткування;
доктор економічних наук, професор,
ЛИШЕНКО Маргарита Олександрівна,
Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри маркетингу та логістики.

Захист відбудеться «1» листопада 2019 року о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 у Сумському національному аграрному університеті за адресою: 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, зала засідань вченої ради.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського національного аграрного університету за адресою: 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, корпус економічного факультету.

Автореферат розісланий «30» вересня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.М.Жмайлов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Залишаючись незмінно стратегічною зернова галузь аграрного сектору національної економіки України є однією з найбільш пріоритетних і характеризується високим рівнем конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і світовому ринках, від якої залежить, без перебільшення, національна безпека держави, добробут її населення. Виробництво зерна є базовим напрямом спеціалізації для переважної більшості вітчизняних аграрних підприємств, який дозволяє формувати резервні запаси, забезпечуючи фуражним зерном галузь тваринництва, постачаючи зерно на експорт, певною мірою визначаючи стан і тенденції розвитку сільських територій, а також формуючи істотну частку доходів підприємств-товаровиробників. В умовах посилення глобалізаційних процесів, а також нарощування темпів інтеграції України у світову економічну систему саме зерно є найважливішим об'єктом зовнішньої торгівлі, що спонукає підприємства до постійного підвищення обсягів його виробництва, максимізації його внутрішньої переробки, покращення якості, розширення існуючих та освоєння нових ринків збуту. З огляду на зазначене, від розвитку виробництва зерна вже у найближчому майбутньому багато в чому залежатиме економічна стабільність держави, адже останніми роками доходи від експорту продукції агропромислового виробництва у структурі загального експорту стали основним джерелом валютних надходжень у країну, серед яких суттєва частка належить саме зерну. В той же час у виробництві зерна в аграрних підприємствах залишається нерозв'язаною ціла низка гострих проблем, що потребують невідкладного комплексного та системного вирішення на усіх рівнях, зокрема: проблема забезпечення стабільного зростання урожайності зернових; неухильне зниження природно-ресурсного потенціалу аграрного сектору; наявність диспропорцій та неузгодженість інтересів суб'єктів зернового ринку; сировинна спрямованість експорту й інші, вирішення яких багато в чому буде залежати від урахування індивідуальних особливостей розвитку підприємств-товаровиробників. Впровадження інновацій покликано забезпечити підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємства, що і обумовлює актуальність дослідження.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених теорії інновацій, в економічній науці й досі не існує загальноприйнятого визначення цього терміну. Дослідження різних аспектів теорії інновацій викладені в працях таких авторів як: І.Т. Балабанов, М.Д. Кондратьєв, О.Є. Кузьмін, І.А. Павленко, А.А. Прибитков, Б. Санто, Б. Твісс, Й.А. Шумпетер та багато інших. Проблемам вивчення інновацій в цілому, а також розвитку та формування інноваційного потенціалу зокрема присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Л.Я. Беньовська, М.К. Бондарчук, Н.М. Буняк, Т.І. Городиський, І.С. Кладченко, Н.А. Леоненко, В.О. Шутенко та багато інших. Дослідженню проблем формування та використання інтелектуального капіталу присвячено чисельні праці як закордонних, так і вітчизняних вчених, серед яких: С. Алберт, К. Бредлі, Е. Брукінг, А. Гапоненко, Дж. Даум, С. Ілляшенко, Л. Едвінссон, В. Касьяненко, Б. Мільнер, Л. Г. Мельник, С. Пайк, Й. Руус, Г. Сент-Ондрж, Т. Стюарт, Л. Фернстрьом та багато інших. Натомість питання забезпечення

інноваційного розвитку на основі інтелектуального капіталу не розглянуто в повній мірі.

Останнім часом все більше уваги вчені приділяють вивченню проблеми забезпечення інноваційного розвитку підприємств. Так, зазначену проблему у свої працях досліджували: Н.В. Алтухова, В.М. Анікеєнко, М.Т. Дичко, Н.О. Дугієнко, Н.М. Жулканич, С.О. Заїка, В.І. Захарченко, Т.Л. Кельдер, Н.І. Король, Н.М. Корсі-кова, І.О. Крюкова, М.А. Лендел, М.О. Лищенко, Т.П. Лободзинська, Г.Є. Мазнєв, Г.Ф. Мазур, В.Ю. Матвіюк, М.М. Меркулова, М.Ю. Приз, Д.О. Скидан, С.О. Ти-вончук, І.Л. Федун, І.М. Чучіна, О.Г. Шпикуляк та багато інших. Незважаючи на велику кількість публікацій з даних питань, не існує єдиного підходу до визначення змісту інноваційного розвитку підприємств, а також факторів, які йому сприяють, що ускладнює розробку науково обґрунтованих рекомендацій. Проблемні питання формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва, в цілому, та підприємств-виробників зерна, зокрема, є актуальними і потребують подальшого поглибленого вивчення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах плану наукових досліджень Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за темами «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.). Роль автора у виконанні даних досліджень полягає в обґрунтуванні інструментів та процедур інноваційного розвитку підприємств-виробників зерна.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження* є наукове обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна. У відповідності до поставленої мети вирішувались такі завдання дослідження:

- визначити сутнісно-змістовні характеристики інноваційного розвитку підприємства;
- уточнити наукове тлумачення поняття «інноваційний потенціал» в контексті інноваційного розвитку суб'єктів економічних відносин;
- обґрунтувати концептуальні засади забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна;
- визначити взаємозалежність між витратами на вирощування зернових культур та ефективністю виробництва зерна;
- удосконалити наукові підходи до ідентифікації структури інтелектуального капіталу підприємства;
- розробити методичне забезпечення вибору типу ресурсозберігаючих технологій для підприємств-виробників зерна в контексті забезпечення їх інноваційного розвитку;

– ідентифікувати тенденції розвитку вітчизняних аграрних підприємств-виробників зерна;

– визначити особливості реагування аграрних підприємств-виробників зерна на інституційний вплив;

– обґрунтувати систему заходів забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні засади забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження використано загальнонаукові та спеціальні *методи*: монографічний (визначення сутності понять «інновації» та «інноваційний розвиток», узагальнення підходів до визначення ефективності інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва); історичний, порівняльного і статистичного аналізу (дослідження генези і тенденцій розвитку підприємств-виробників зерна, а також тенденції їх реагування на зрушення в інституційному забезпеченні інноваційного розвитку); розрахунково-конструктивний (розрахунок обсягу та ефективності виробництва зерна при використанні різних агротехнологій); абстрактно-логічний, дедуктивний і синтезу (теоретичні узагальнення здобувача, формулювання висновків); системного аналізу, узагальнення й абстрагування (обґрунтування напрямів забезпечення інноваційного розвитку підприємств-виробників зерна); графічний (схематичне зображення теоретичних положень, структурних змін і тенденцій досліджуваних процесів).

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зару-біжних учених з економічної теорії, економіки сільського господарства, управління інноваціями, проблем впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій.

Методологічною базою дослідження є діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення явищ і процесів в економіці сільського господарства та організації виробництва в аграрних підприємствах-виробниках зерна.

Інформаційну базу дослідження становлять праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з управління інноваційним розвитком, чинні законодавчі та нормативні акти Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України та органів статистики Харківської області, інформаційно-аналітичні матеріали, статистичні й фінансові звіти аграрних підприємств-виробників зерна Харківського та Полтавського регіонів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних та практичних засад інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна. До основних результатів дослідження, які відображають його наукову новизну, належать такі:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств, які передбачають створення умов для мобілізації

потенційних можливостей використання в інноваційному процесі економічних ресурсів, а також ідентифікацію сутності та місця інтелектуального потенціалу в структурі інноваційного потенціалу через виділення науково-виробничої, кадрової, інформаційної, інфраструктурної, науково-технологічної, фінансової, організаційно-управлінської, маркетингової його компонент, поєднання відображає результат реалізації існуючої можливості у формі конкретного інноваційного продукту;

удосконалено:

– структуру інтелектуального капіталу підприємства, яка, на відміну від існуючих, об'єднує структурний, що складається з системи управління знаннями й інтелектуальної власності, клієнтський та людський капітали, де кожна із складових включає окремі елементи, ефективне управління якими дозволяє розробляти та впроваджувати інновації для забезпечення інноваційного розвитку підприємства;

– взаємозалежність між витратами на вирощування зернових культур та ефективністю, що, на відмінну від існуючих, передбачає оцінку обсягу витрат на мінеральні добрива та паливно-мастильні матеріали, які забезпечують належний рівень урожайності разом із підтримкою високого рівня якості для отримання належного рівня рентабельності при впровадженні сучасних новітніх прогресивних технологій вирощування зернових культур, які становлять зміст інноваційного розвитку;

– методичний підхід до обґрунтування типу ресурсозберігаючої технології з альтернатив використання техніки зарубіжного виробництва, кращих зразків або традиційної вітчизняної техніки, яке відрізняється використанням сукупності індикаторів економічної, соціальної та технологічної ефективності для зернових культур;

– процедури ідентифікації напрямів стимулювання інноваційної активності підприємств на основі розвитку компонент інноваційної системи України, системного, послідовного і комплексного впровадження функціональних принципів управління інноваційною діяльністю, активізація участі аграрних підприємств у фінансуванні науково-дослідних розробок з екологічно збалансованого ведення виробництва, підтримки рівня родючості ґрунтів, зростання обсягів органічної продукції в контексті створення стійких конкурентних переваг підприємств та їх продукції, а також стабілізації темпів їх економічного зростання;

набуло подальшого розвитку:

– тлумачення сутнісно-змістових характеристик інноваційного розвитку підприємства як систематичного, всеохоплюючого, комплексного, безперервного процесу, спрямованого на створення та/або пошук інновацій із наступним їх використанням, з метою максимально повної реалізації внутрішнього інноваційного потенціалу з метою досягнення довгострокових конкурентних переваг на ринку та отримання стабільних економічних, соціальних, екологічних та інших ефектів;

– ідентифікація тенденцій розвитку виробництва зерна в аграрних підприємствах на основі динаміки ринку, які відрізняються обґрунтуванням тренду подальшого зростання обсягу виробництва разом з експортом та пошуку нових ринків збуту при впровадженні нових технологій виробництва, що сприяє

зростанню урожайності та зниженню втрат і виступає головною передумовою впровадження інновацій для забезпечення інноваційного розвитку підприємств;

– інструментальні та процедурні підходи до реагування менеджменту аграрних підприємств-виробників зерна на впливи інституційного середовища в процесі інноваційного розвитку, які відрізняються виокремленням соціально-економічних, суспільно-політичних, організаційних і правових умов за державної підтримки у формі регулювання на основі координації розвитку міжгалузевих та внутрішньогалузевих зв'язків шляхом створення єдиної науково-дослідної бази, дифузії знань та організації інтеграції науки та бізнесу, що в цілому набуває форми інноваційної політики;

– обґрунтування систем заходів інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна, які, на відміну від існуючих, передбачають врахування параметрів технологічної, економічної та соціальної ефективності при поєднанні факторів сільськогосподарського виробництва: робочої сили, основних засобів, предметів праці та землі, що передбачає врахування критичних значень ключових параметрів зазначених видів ефективності.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертації доведені до рівня науково-прикладних розробок і рекомендацій з впровадження інноваційних ресурсозберігаючих агротехнологій аграрними підприємствами-виробниками зерна. Їх впровадження сприятиме підвищенню ефективності господарської діяльності й конкурентоспроможності.

Окремі результати дослідження були схвалені й рекомендовані до впровадження Департаментом агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 07-27/02/497 від 11.03.2019 р.), ТОВ «Агрофірма ім. Гагаріна» Зміївського району Харківської області (довідка № 081 від 23.04.2019 р.), ПП «Дігма» Харківського району Харківської області (довідка № 042 від 18.03.2019 р.), а також у навчальному процесі Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (довідка № 05-176 від 24.04.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового дослідження автора. Результати дослідження, що складають його наукову новизну, виносяться на захист, теоретичні обґрунтування, прикладні розробки, висновки, пропозиції та рекомендації отримані автором самостійно. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення в одноосібних публікаціях. З публікацій, виконаних у співавторстві, в дисертації використані лише ті положення та наукові результати, які належать безпосередньо дисертанту.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися і обговорювалися на конференціях, семінарах, нарадах, серед яких найбільш важливими були: «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми перспективи», (м. Харків, 2007 р.), «Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 2008 р.), «Економіка аграрних підприємств: проблеми, теорії та практики» (м. Полтава, 2008 р.), «Економічні, екологічні та соціальні проблеми сталого розвитку аграрного сектора економіки» (м. Харків, 2008 р.), «Аграрний форум – 2008», (м. Суми, 2008 р.), «Перспективи економічної науки

та практики в умовах світових трансформацій» (м. Миколаїв, 2009 р.), «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 12 травня 2010 р.), «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 9-23 квітня 2012 р.), «Иновационные пути развития АПК на современном этапе» (г. Белгород, 14-16 мая 2012 г.), «Управління сталим розвитком економіки сільських територій» (м. Дніпропетровськ, 28-29 жовтня 2014 р.), «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (м. Харків, 8-10 квітня 2015 р.), «Общество и экономическая мысль в XXI в.: пути развития и инновации» (Воронеж, 31 марта 2016 г.), «International scientific-practical conference from Baltic to Black sea: National models of Economic Systems» (Riga, March 25, 2016), «Проблеми розвитку аграрної економіки в умовах глобалізації» (Харків, 10 березня 2016 р.), «Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації» (м. Одеса, 26-27 лютого 2016 р.), «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (Умань, 21-22 квітня 2016 р.), «Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах» (Херсон, 22 квітня 2016 р.), «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпропетровськ, 12-13 квітня 2016 р.), «Родові поселення – механізм формування державних пріоритетів розвитку сільських територій України в умовах євроінтеграції» (м. Житомир, 22 квітня 2016 р.), «International scientific-practical conference from Baltic to Black sea: National models of Economic Systems: Conference proceedings» (Riga March 25, 2016), «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи», (Харків, 2018), «Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК» (Минск, 24-25 мая 2018 г.), «The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility» (Lisbon, Portugal, June 29th, 2018), «Управління розвитком соціально-економічних систем» (Харків, 8-9 листопада 2018 р.), «Corporate governance: strategies, technology, processes» (Leipzig, Germany, October 26, 2018), «Аналіз сучасних підходів до ефективного використання потенціалу економіки країни» (Дніпро, 19 січня 2019 року), «Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти» (Львів, 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 40 наукових працях, з них 26 одноосібних, у тому числі 2 колективні монографії, 12 статей у фахових наукових виданнях, 4 статей у закордонних виданнях та 22 публікації у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертацію викладено на 257 сторінках. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (248 найменувань) на 27 сторінках, 21 додатку на 45 сторінках. Матеріали дисертації проілюстровано 18 рисунками і 4 таблицями. Обсяг основного тексту дисертації складає 171 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретичні аспекти забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств» надано генезис понятійно-категоріального

апарату інноваційного розвитку аграрних підприємств, визначено сутність поняття інтелектуальний капітал підприємства та його структуру; розглянуто роль інноваційного потенціалу підприємства у контексті забезпечення його інноваційного розвитку.

Критичний аналіз результатів досліджень закордонних та українських вчених дозволив виокремити ключові особливості інновацій: ознакою інновації є новизна продукції, технології або організації виробництва; необхідною умовою інновації є безпосереднє впровадження в діяльність підприємства виробничих, організаційних та маркетингових методів; головною метою впровадження інновацій є отримання відповідної вигоди у вигляді створення конкурентних переваг, подовження життєвого циклу продукції та підвищення рівня економічної ефективності її виробництва та реалізації. Встановлення взаємозв'язку типів інновацій та фаз економічного циклу дозволяє стверджувати про наявність залежності, яка проявляється у потребі в базових інноваціях на етапі депресії та поліпшуючих на етапі підйому.

Дослідження показали, що під дефініцією «інновація» слід розуміти кінцевий результат свідомої і цілеспрямованої інтелектуальної діяльності, втілений у створенні якісно нового продукту або наданні існуючому продукту нових властивостей, на основі удосконалення технологічних процесів, змін в організації виробництва тощо, з метою отримання певного ефекту. При цьому головним призначенням інновацій є забезпечення прогресу.

Розуміючи неможливість реалізації інновацій без створення їх інтелектуального базису розглянуто сутність інтелектуального капіталу підприємства. Поряд із численними визначеннями даної категорії, його зміст найкраще розкривається через його структуру, яка охоплює структурний (система управління знаннями й інтелектуальна власність), клієнтський та людський капітал. В основі формування інтелектуального капіталу знаходиться накопичення знань, вмінь та навичок, аналіз процесу створення яких дозволив запропонувати алгоритм побудови системи управління знаннями. Якщо інтелектуальний капітал виступає основним джерелом інновацій на підприємстві, то їх ресурсним забезпеченням виступає інноваційний потенціал. На основі узагальнення теоретичних поглядів виокремлено функції інноваційного потенціалу, які розподіляються за суб'єктами інноваційних процесів та об'єктами нововведень. Запропоновано ключові характеристики інноваційного потенціалу: він виступає сукупністю ресурсів, необхідних для інноваційної діяльності, доступних для реального використання у формі безпосереднього залучення до діяльності, або потенційних із конкретною цільовою спрямованістю. Зміст поняття «інноваційний потенціал» варто розкрити крізь ресурсну, внутрішню та ефективну складові, які взаємно прогнозують і визначають одна одну: де перша визначається потенційною можливістю використання в інноваційному процесі кожного окремого економічного ресурсу в залежності від його функціональної ролі; друга забезпечує потенціал і ефективність функціонування інших його елементів суб'єктами інноваційної діяльності, які виступають джерелами інновацій, ініціюють їх впровадження в діяльність та забезпечують взаємозв'язок із

науковою сферою та ринком збуту; третя відображає результат реалізації існуючої можливості у формі реального актуального інноваційного продукту, отриманого в інноваційному процесі як досягнутий рівень потенціалу.

Формування інноваційного потенціалу передбачає складний та тривалий процес від появи ідей, проведення науково-дослідних робіт, до модернізації існуючих виробництв, створення нових, комерціалізації інноваційної продукції, стимулювання збуту. На основі розгляду існуючих класифікацій запропоновано ключові ознаки типології інноваційного потенціалу: зростання ефективності системи, рівні інноваційної діяльності, способи фактичного використання ресурсів, роль людського капіталу в реалізації інноваційного характеру, відповідність можливостей досягненню намічених цілей. Використання інноваційного потенціалу в забезпеченні інноваційного розвитку діяльності підприємства обумовлює потребу в його структуризації на відповідні компоненти за функціональною спрямованістю: науково-виробнича, кадрова (інтелектуальна), інформаційна, інфраструктурна, науково-технологічна, фінансова, організаційно-управлінська, маркетингова (ринкова).

В другому розділі «**Сучасний стан та перспективи інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна**» розглянуто сучасний стан зернопродуктового підкомплексу України, актуальні проблеми та перспективи його інноваційного розвитку; здійснено комплексний аналіз ефективності зерновиробництва у підприємствах України та Харківської області; визначено тенденції інституційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств виробників-зерна.

Виробництво зерна аграрними підприємствами є базовим сегментом вітчизняного сільського господарства. Воно є основою формування продовольчого фонду та резервних запасів, забезпечення кормової бази тваринництва, постачання зерна на експорт, обумовлює стан і тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва та сільських територій. Від розвитку виробництва зерна залежить економічна стабільність держави. Провідними зерновими культурами наразі виступають озима пшениця, кукурудза на зерно і ярий ячмінь.

В дослідженні обґрунтовано виділення етапів еволюції вітчизняного зернового ринку з виокремленням періоду становлення (1995-1996 рр.), зростання експорту та зниження середнього рівня виробництва (1996-2000 рр.), утворення надлишків зерна та подальшого збільшення експорту (2000-2005 рр.), завоювання належного місця на світовому товарному ринку (2006-2012 рр.), утвердження на світовій торговій арені (2012-2016 рр.). Встановлено, що наявною є позитивна динаміка в розрізі виробництва та експорту, займає домінуючу роль за посівними площами серед сільськогосподарських культур (54,3 %), а в обсязі валової продукції сільського господарства зернові та зернобобові займають більше чверті. По-друге, за період з 1990 р. по 2017 р. зросла урожайність, що свідчить про відчутне підвищення інтенсифікації та вищий рівень використання інноваційного потенціалу підприємств-виробників. По-третє, відсутність державного регулювання на етапах становлення та зростання призвело до сильної залежності ефективності підприємств зернопродуктового підкомплексу від коливання цін.

Наразі потенціал вітчизняного виробництва складає близько 100 мільйонів тон зерна.

З метою обґрунтування чинників, які обумовлюють рівень урожайності зернових культур побудовано залежності з використанням множинної лінійної регресії (табл. 1), що дозволило оцінити вплив на урожайність (Y) витрат на мінеральні добрива (X_1) та ПММ (X_2).

Отримані закономірності дозволяють стверджувати, що застосування новітніх прогресивних технологій вирощування зернових культур передбачає виконання усіх агротехнічних заходів у встановленні строки, здійснення повноцінного підживлення рослин, використання засобів захисту від шкідників, хвороб, бур'янів, що спричиняє підвищення матеріальних витрат на гектар посіву. Такий підхід більшою мірою на сьогодні властивий підприємствам, які впроваджуючи новітні технологічні рішення, здійснюючи додаткові витрати, прагнуть досягти одночасної максимізації урожайності та якості отриманої продукції, очікуючи, за рахунок цього, по-перше, знизити витрати на одиницю отриманої продукції, а по-друге, за рахунок отримання більш якісного збіжжя, реалізувати його за максимальними цінами.

Значна витратність формування та впровадження інновації вимагає підтримки з боку держави, що обумовлює потребу в розробці інструментальних та процедурних підходів до реагування менеджменту аграрних підприємств-виробників зерна на впливи інституційного середовища в процесі інноваційного розвитку зернопродуктового підкомплексу.

Таблиця 1

Вплив витрат на мінеральні добрива та паливно-мастильні матеріали на урожайність зернових культур в аграрних підприємствах Харківської області в 2011-2016 рр.

Група підприємств	Показники	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	Рівняння регресії
Пшениця				
	З середнім рівнем рентабельності	0,79728	0,63565	$Y = 16,95 + 0,00468X_1 + 0,00764X_2$
	З найнижчим рівнем рентабельності	0,98401	0,96828	$Y = -0,71107 + 0,0018X_1 + 0,0227X_2$
	З найвищим рівнем рентабельності	0,97622	0,95300	$Y = 87,088 + 0,000417X_1 + 0,000898X_2$
Ярий ячмінь				
	З середнім рівнем рентабельності	0,89384	0,79894	$Y = 5,539 + 0,01112X_1 + 0,006182X_2$
	З найнижчим рівнем рентабельності	0,97220	0,94518	$Y = 0,882 + 0,0071X_1 + 0,00677X_2$
	З найвищим рівнем рентабельності	0,8835	0,7806	$Y = 27,46 + 0,00665X_1 + 0,00307X_2$
Кукурудза на зерно				
	З найнижчим рівнем рентабельності	0,9913	0,9827	$Y = 0,79 + 0,0044X_1 + 0,0055X_2$
	З найвищим рівнем рентабельності	0,9838	0,9679	$Y = 3,23 + 0,01198X_1 + 0,0036X_2$

Кінцевою метою державного регулювання зернового ринку є забезпечення максимальної ефективності господарської діяльності усіх його учасників шляхом повноцінного задоволення попиту населення у зерні та продуктах його переробки на основі координації й розвитку міжгалузевих та внутрішньогалузевих зв'язків. В цілому, під державним регулюванням ринку зерна варто розуміти такий цілеспря-мований вплив суб'єктів на об'єкт, коли визначаються напрям, межі функціону-вання об'єкта, глобальні стратегічні цілі,

головні завдання та засоби їх розв'язання.

В третьому розділі «**Напрями інноваційного розвитку і підвищення ефективності виробництва зерна аграрними підприємствами**» обґрунтовано систему заходів забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна; надано підходи до визначення ефективності ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції рослинництва; методичний підхід до обґрунтування ресурсозберігаючих технологій у контексті забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна.

Носієм інновацій є інвестиції, що свідчить про неможливість забезпечення інноваційного розвитку без відповідного інвестиційного клімату. Україна зберігає потужний аграрний потенціал, який може вступати в подальшому основою для інноваційного розвитку підприємств зернового підкомплексу. Практика доводить, що більшість аграріїв, внаслідок гострої нестачі вільних грошових коштів, позбавлені можливості приведення у відповідність з вимогами сьогодення існуючої ресурсної бази. Це дозволило виділити причини, що стримують інноваційну активність підприємств та недоліки у формуванні національної інноваційної системи.

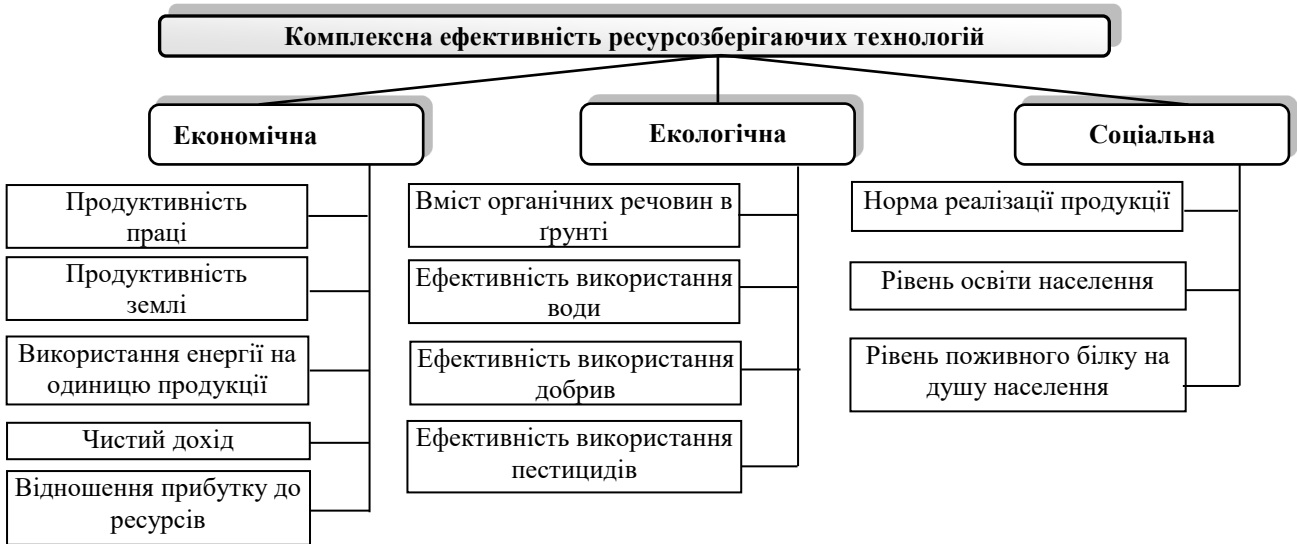
Високий рівень витрат на здійснення інноваційної діяльності вимагає достовірного оцінювання ефективності впровадження інновацій. Ефективне сільськогосподарське виробництво вимагає поєднання і взаємодії чотирьох факторів: робочої сили, основних засобів, предметів праці і землі. Оцінювання взаємодії цих факторів в роботі пропонується здійснювати на основі таких видів ефективності: технологічної, економічної та соціальної. При цьому забезпечення інноваційного розвитку передбачає впровадження заходів технологічного оновлення, принципово нових технологій та методів виробництва та його організації при врахуванні параметрів економічної, соціальної та екологічної ефективності. В умовах обмеженості природних ресурсів інноваційний розвиток неможливий без розробки та впровадження ресурсозберігаючих технологій (рис. 1).

Рис. 1. Структурна схема впровадження аграрними підприємствами інноваційних ресурсозберігаючих технологій виробництва зерна

Реалізація ресурсозбереження через організаційно-економічні методи дозволяє забезпечувати перехід від екстенсивного до інтенсивного типу господарювання, а в подальшому до інноваційного ресурсозберігаючого

виробництва, яке становить зміст інноваційного розвитку. Аналіз структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції дозволяє наголошувати на її високій енергоємності, що дозволяє розглядати ресурсозберігаючі технології як довгострокову стратегію розвитку аграрних підприємств. Доцільність впровадження ресурсозберігаючих технологій обґрунтовано на основі комплексної ефективності, яка включає економічну, екологічну та соціальну компоненти (рис. 2).

Рис. 2. Система оцінки комплексної ефективності інноваційних ресурсозберігаючих технологій

Розроблена система оціночних індикаторів дозволяє ідентифікувати альтернативні варіанти впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій при виробництві та реалізації зерна озимої пшениці, ярого ячменю та кукурудзи. Серед альтернатив запропоновано такі: з переважним використанням техніки зарубіжного виробництва, з використанням кращих зразків вітчизняної техніки, з використанням традиційної вітчизняної техніки. Наданий підхід дозволяє визначити раціональні шляхи інноваційного розвитку виробництва зерна в аграрних підприємствах.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна. За результатами досліджень сформульовані такі висновки, що мають теоретичне і прикладне значення:

1. Встановлено, що інновація є однією з визначальних категорій сучасної економічної науки, в якій відображаються загальні властивості, зв'язки і відносини між суб'єктами економічних відносин, що виникають з приводу розробки та впровадження нових науково-технічних ідей, продукції і технологій та їх використання в процесі господарювання з метою підвищення його ефективності або отримання певного результату. При цьому її визначають як процес, як результат, як об'єкт, як систему тощо. Узагальнено різноманітні трактування поняття «інновація» і запропоновано наступне її визначення:

інновація – це кінцевий результат свідомої і цілеспрямованої інтелектуальної діяльності, втілений у створенні якісно нового продукту або наданні існуючому продукту нових властивостей, отриманого від здійснення інвестицій, на основі удосконалення технологічних процесів, організації виробництва тощо, метою якого є отримання певного економічного, соціального, екологічного та/або іншого ефекту.

2. Підтверджено, що інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки зокрема і зерновиробництва в сучасних умовах є найпрогресивнішою серед інших, а доцільність переходу підприємств-виробників зерна на цей тип розвитку обумовлюється жорсткою конкурентною боротьбою за ринки збуту, внаслідок перенасичення світового ринку зерна та розумінням того, що лише інноваційний тип розвитку спроможний забезпечити постійне нарощування урожайності при збереженні, а інколи покращенні якості продукції, знижуючи рівень виробничих витрат з розрахунку на одиницю продукції.

3. Встановлено, що ефективність і цінність інтелектуального капіталу визначаються і зростають тільки в контексті конкретної стратегії розвитку підприємства. Найбільш успішно інтелектуальний капітал може розвиватися в руслі цілеспрямованої діяльності щодо створення нової продукції або послуги і організаційно-структурних заходів для освоєння нових ніш на товарних ринках. Для ефективного управління інтелектуальним капіталом в підприємстві необхідне застосування цілісної системи його оцінки та ідентифікації в якості компоненти інноваційного потенціалу. Доведено, що основою стабільного розвитку підприємств-виробників зерна має забезпечуватись на основі нарощування інноваційного потенціалу, а також врегулювання їх міжгалузевих відносин з переробними підприємствами та підприємствами сфер матеріально-технічного забезпечення процесів виробництва та переробки зерна.

4. В дослідженні ідентифіковано основні перешкоди інноваційного розвитку підприємств-виробників зерна, а саме: відсутність реалістичного адекватного та дієвого стратегічного планування обсягів виробництва, що враховувало б існуючу внутрішню потребу в обсягах та якості, перш за все, продовольчого зерна, наявні та необхідні в перспективі додаткові потужності для його зберігання та переробки, експортні можливості власне зерна та продуктів його переробки тощо; незбалансованість виробничої інфраструктури, що потребує невідкладної модернізації; несприятливі умови кредитування аграрного бізнесу; суттєві коливання цін на зерно в межах маркетингового року; низька якість частини виробленої продукції, спричиненої низькою якістю посівного матеріалу, недостатнім та незбалансованим внесенням добрив та засобів захисту рослин, недотриманням сівозмін та агротехнологічних строків, використанням застарілої низькопродуктивної техніки, низькоєфективних технологій, а також негативним впливом природно-кліматичного чинника тощо.

5. Встановлено, що витрати на мінеральні добрива та паливно-мастильні матеріали є одними з найсуттєвіших за рівнем впливу на урожайність сільськогосподарських культур. Не є винятком і зернові культури, крім того їх розмір певним, а дуже часто значним чином залежить від технології вирощування культури, а отже безпосередньо впливає на процес ресурсозбереження. З метою

встановлення ступеню впливу зазначених чинників на урожайність основних зернових культур, а саме пшениці, кукурудзи та ячменю нами було проведено кореляційно-регресійний аналіз.

6. Визначено, що активізація інноваційно-інвестиційної діяльності та відповідно перехід підприємств на інноваційну модель розвитку не можливі без істотного поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Економічний прорив не можливий без створення та ефективного функціонування інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання, що має стати стратегічним напрямом розвитку національної економіки на сучасному етапі її розвитку. Лише в цьому випадку економічне зростання матиме якісно новий довгостроковий характер, спрямований на підвищення рівня та якості життя населення.

7. Встановлено, що з метою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому виробництві необхідно: поліпшити взаємодію аграрних підприємств з потенційними інвесторами та науковими організаціями шляхом розвитку комунікаційної системи та інформаційного забезпечення; розвивати взаємини державних органів, наукових, фінансово-кредитних установ з агропромисловими підприємствами та з агропідприємствами інших країн; використовувати міжнародний досвід ефективного впровадження інновацій на основі обміну інформацією, трансферу інноваційних проектів; створити сприятливі умови для збільшення до необхідного рівня інвестування, кредитування та фінансування інноваційної діяльності підприємств за рахунок розширення джерел фінансування та надання необхідних пільг; розробити і впровадити багаторівневу систему підготовки та перепідготовки фахівців для роботи у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності; забезпечити державну підтримку інноваційним інститутам, залучити в агропромислове виробництво інвестиції за рахунок створення ринку інноваційних проектів; реалізувати механізми, які дозволили б використовувати наявний потенціал для проведення експертизи інноваційно-інвестиційних проектів, тобто організувати ефективну систему комплексної експертизи; створити усі необхідні умови для плідної роботи, залучивши фінансові, кредитні установи, суб'єктів господарювання та мотивувати науковців самостійно та у співпраці з науковим товариством світу створювати новації.

8. Підтверджено, що ресурсозберігаючі технології мають розглядатися як довгострокова стратегія менеджменту кожного сільськогосподарського підприємства. При цьому комплексний підхід до управління процесом їх впровадження, в широкому розумінні, припускає системну роботу за наступними основними напрямками: оптимізація виробничої структури, головним чином шляхом збалансування параметрів внутрішньої структури галузей рослинництва і тваринництва; удосконалення технологічної системи сільськогосподарських підприємств; модернізація матеріально-технічної бази виробництва; застосування сучасних організаційно-управлінських інновацій тощо. Ефективне впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій має базуватись, головним чином, на: розробленні та неухильному дотриманні сівозмін; удосконаленні технологічних процесів та режимів роботи машин і агрегатів; комплексному захисті рослин від хвороб, бур'янів та шкідників; застосуванні сучасних

комбінованих високопродуктивних зразків техніки; використанні збалансованої системи внесення мінеральних та органічних добрив; використанні для посіву високопродуктивних сортів та гібридів насіння; удосконаленні організації праці, підвищенні кваліфікації та зацікавленості працівників тощо.

9. Доведено, що ефективність впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій є комплексним віддзеркаленням кінцевих результатів використання всіх ресурсів за певний період часу. Вирішення проблеми ресурсозбереження означає збільшення продукції при незмінному чи меншому використанні матеріальних ресурсів, зменшенні її собівартості, зростанні прибутку, більш повному використанні виробничих потужностей та збільшенні продуктивності праці, зменшенні капітальних вкладів, покращенні екологічних умов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Грідін О.В., Заїка С.О. Ресурсозберігаючі технології як пріоритетний напрям інноваційного розвитку аграрної економіки // Соціально-економічні аспекти стійкого розвитку економіки України: колективна монографія / За ред. О.О. Непочатенко. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2016. С. 246-253. *(авторський внесок полягає у виявленні пріоритетних напрямків і перспектив ресурсозберігаючого розвитку галузі рослинництва).*

2. Gridin O.V., Zaika S.O., Kuskova S.V. Essence and main composition of innovative potential of the region // Innovative development of the economy: global trends and national features. – Collective monograph. Lithuania: Publishing House «Baltija Publishing», 2018. pp. 447-462. *(авторський внесок полягає у структуруванні основних компонентів інноваційного потенціалу).*

Статті у наукових фахових виданнях:

3. Грідін О.В. Стан та перспективи розвитку вітчизняного зерновиробництва в умовах вступу до СОТ // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2007. Вип. 50. С. 81-86.

4. Грідін О.В. Світовий ринок зерна: стан, проблеми та перспективи розвитку // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». 2008. Випуск 8/1 (31). С. 75-78.

5. Грідін О.В. Стан та найближчі перспективи розвитку зернопродуктового підкомплексу Харківського регіону // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2008. Вип. 70. С. 64-69.

6. Грідін О.В. Державна підтримка зерновиробництва // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2010. Вип. 98. С. 197-204.

7. Грідін О.В. Значення зернопродуктового підкомплексу в дотриманні продовольчої безпеки України // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2015. Вип. 161. С. 136-144.

8. Грідін О.В. Теоретичні та практичні аспекти перспектив розвитку підприємств борошномельно-круп'яної галузі України // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2015. Вип. 162. С. 123-130.

9. Грідін О.В., Заїка С.О. Система управління якістю інноваційного проекту // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2016. Вип. 171. С. 113-123. *(авторський внесок полягає в оцінці впливу організаційної структури на*

ефективність управління проектом).

10. Грідін О.В., Заїка С.О. Інноваційний проект як об'єкт управління // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ. 2016. Вип. 172. С. 101-114. *(авторський внесок полягає у виявленні та дослідженні специфічних особливостей управління інноваційними проектами).*

11. Грідін О.В., Заїка С.О. Управління інтелектуальним капіталом як чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ, 2016. Вип. 177. С. 176-186. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні доцільності розробки стратегічних напрямів розвитку інтелектуального капіталу).*

12. Грідін О.В., Заїка С.О. Генезис дефініції інновація // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 2(48). Ужгород, 2016. С. 24-30. *(авторський внесок полягає в узагальненні теоретичних підходів у трактуванні дефініції «інновація»).*

13. Грідін О.В. Роль та завдання державної регуляторної політики у забезпеченні ефективного розвитку зернового ринку України // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. Харків: ХНТУСГ, 2018. Вип. 193. С. 201-216.

14. Грідін О.В. Сучасний стан та тенденції розвитку сфер виробництва, переробки та реалізації зерна: український та загальносвітовий контекст // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 3 (14). С. 54-62. Режим доступу до ресурсу: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/14-2018-ukr>

Статті у зарубіжних виданнях та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз:

15. Gridin O., Shudlurski Jacek, Zaika S. Theoretical aspects of innovation activities // Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2016. № 1. С. 17-24. *(авторський внесок полягає у визначенні необхідних та достатніх умов можливого розвитку інноваційної діяльності) (включено до Index Copernicus).*

16. Грідін О.В. Зернопродуктовий підкомплекс України: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку // Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 1. С. 21-27. *(включено до Index Copernicus).*

17. Gridin A., Kalinichenko S., Dudnyk E., Zaika S. The essential characteristics of innovative agricultural technologies // American Journal of Agricultural Economics, Issue 5 (2), (October), Volume 99. Oxford University Press, 2017. pp. 1280-1285. *(авторський внесок полягає в обґрунтуванні доцільності впровадження інноваційних агротехнологій сільськогосподарськими підприємствами).*

18. Грідін О.В. Ресурсозберігаючі технології як один з головних напрямів інноваційного розвитку підприємств сільського господарства // Evropský časopis ekonomiky a managementu, 2019, Svazek 5, 3 Vydání. S. 34-38. *(включено до Index Copernicus).*

В інших виданнях:

19. Грідін О.В. Стан та перспективи розвитку вітчизняного зерновиробництва в умовах вступу до СОТ // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми перспективи: матеріали Міжнародного форуму молодих вчених (м. Харків, 19-20 квітня 2007 року) / Міністерство аграрної політики України, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Харків: ХНТУСГ. 2007. С. 82-83.

20. Грідін О. В. Сучасний стан та динаміка розвитку світового ринку зерна

// Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн: стан, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародного Форуму молодих вчених (м. Харків, 15-16 травня 2008 року) / Міністерство аграрної політики України, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. – Харків: ХНТУСГ. 2008. Т. 2. С. 187-188.

21. Грідін О.В. Зернопродуктовий підкомплекс Харківщини в сучасних умовах розвитку економіки // Економіка аграрних підприємств: проблеми, теорії та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 10-річчю факультету економіки та менеджменту Полтавської державної аграрної академії (м. Полтава, 24-25 вересня 2008 року) / Під ред. І.І. Шупик, О.С. Песцової. Полтава: ПП «Рибалка», 2008. 126 с. С. 23-26.

22. Грідін О.В. Оцінка перспектив розвитку світового зерновиробництва // Аграрний форум – 2008: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 15-18 жовтня 2008 року) / Міністерство аграрної політики України, Сумський національний аграрний університет. Суми: ВТД «Університетська книга». 2008. С. 130.

23. Грідін О.В. Останні тенденції розвитку зернопродуктового підкомплексу Харківщини // Перспективи економічної науки та практики в умовах світових трансформацій: збірник матеріалів міжнародної Інтернет-конференції (м. Миколаїв, 2009 року) / НУК. Миколаїв: НУК. 2009. С. 38-39.

24. Грідін О.В. Проблеми та перспективи державної підтримки виробництва зерна // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: матеріали IV Міжнародного Форуму молодих вчених (м. Харків, 12 травня 2010 року) / Міністерство аграрної політики України, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка. Харків: ХНТУСГ. 2010. Т. 1. С. 246-248.

25. Грідін О.В. Ринок зерна: загальносвітові та українські тенденції // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Харків, 9-23 квітня 2012 р.). Харків: ХНТУСГ, 2012. Т. 1. С. 294-296.

26. Гридин А.В. Роль и значение зернопроизводства в АПК Украины // Инновационные пути развития АПК на современном этапе: материалы XVI международной научно-практической конференции (г. Белгород, 14-16 мая 2012 г.). Белгород: БГСА им. В.Я. Горина, 2012. С. 199.

27. Грідін О.В. Стан та тенденції розвитку борошномельно-круп'яної промисловості в Україні // Управління сталим розвитком економіки сільських територій: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих вчених та студентів (м. Дніпропетровськ, 28-29 жовтня 2014 р.). Дніпропетровськ: ДДЕАУ, 2014. С. 69.

28. Грідін О.В. Роль зернопродуктового підкомплексу України в забезпеченні її продовольчої безпеки // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Харків, 8-10 квітня 2015 р.). Харків: ХНТУСГ, 2015. С. 47-49.

29. Гридин А.В., Заика С.А. Ресурсосберегающие технологии как стратегия менеджмента сельскохозяйственных предприятий // Общество и экономическая мысль в XXI в.: пути развития и инновации: материалы Юбилейной IV Международной научно-практической конференции (г. Воронеж, 31 марта 2016 г.).

Воронеж: Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2016. С. 52-57. *(авторський внесок полягає у визначенні стратегічних пріоритетів впровадження ресурсозберігаючих технологій у сільськогосподарських підприємствах).*

30. Gridin O.V., Izdebski Waldemar Global tendencies of the winter wheat grain market // Проблеми розвитку аграрної економіки в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої пам'яті професора В.Я. Амбро-сова (м. Харків, 10 березня 2016 р.). Харків: «Смугаста типографія», 2016. С. 169-171. *(авторський внесок полягає у виявленні та оцінці світових тенденцій розвитку зернового ринку).*

31. Грідін О.В. Компонентний склад ресурсного потенціалу аграрних підприємств / О.В. Грідін, С.О. Заїка // Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26-27 лютого 2016 р.). – Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2016. – С. 95-97. *(авторський внесок полягає у визначенні основних чинників, що впливають на стратегію формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств в ринкових умовах).*

32. Грідін О.В. Ієрархічна структура робіт інвестиційного проекту / О.В. Грідін, С.О. Заїка // Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Херсон, 22 квітня 2016 р.). – Херсон, 2016. – С. 50-51. *(авторський внесок полягає у встановленні необхідності структурування робіт інвестиційного проекту з метою підвищення його ефективності).*

33. Грідін О.В., Заїка С.О. Особливості інноваційного розвитку підприємств АПК // Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 12-13 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 104-107. *(авторський внесок полягає в окресленні пріоритетів підвищення розвитку інноваційної діяльності на підприємствах).*

34. Гридин А.В., Заика С.А. Инновации как основа восстановления продовольственной безопасности Украины // International scientific-practical conference from Baltic to Black sea: National models of Economic Systems: Conference proceedings (March 25, 2016. Riga). Baltija publishing. pp. 71-75. *(авторський внесок полягає у встановленні залежності між продовольчою безпекою країни та станом розвитку її інноваційної сфери).*

35. Грідін О.В. Проблеми і тенденції розвитку ринку зерна України та світу // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 06 квітня 2018 року). Харків: ХНТУСГ, 2018. С. 87-91.

36. Гридин А.В. Перспективы и сдерживающие факторы развития внутреннего рынка зерна Украины, в контексте современной позиции на мировом рынке // Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК: материалы X Международной научно-практической конференции (г. Минск, 24-25 мая 2018 года). Минск: УО «БГАТУ», 2018. С. 111-117.

37. Gridin O.V., Zaika S.O. Innovative technologies in agricultural households // The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: II International Scientific Conference (June 29th, 2018). Lisbon, Portugal. pp. 135-138. *(авторський*

внесок полягає в оцінці рівня впровадження інноваційних агротехнологій сільськогосподарськими підприємствами).

38. Грідін О.В. Сутність та особливості державного регулювання ринку зерна в Україні // Управління розвитком соціально-економічних систем: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (присвяченої 70-річчю кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту) (м. Харків, 08-09 листопада 2018 року). Харків: ХНТУСГ, 2018. С. 159-162.

39. Gridin O.V., Zaika S.O., Kuskova S.V. Assessment of performance indicators of agricultural resource potential // Corporate governance: strategies, technology, processes: II International scientific conference (October 26, 2018). Leipzig, Germany: Baltija Publishing. pp. 26-28. *(авторський внесок полягає у обґрунтуванні необхідності раціонального використання ресурсів та їх пропорційності на різних рівнях).*

40. Грідін О.В. Передумови та основні напрями забезпечення інноваційного розвитку української економіки // Аналіз сучасних підходів до ефективного використання потенціалу економіки країни: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 19 січня 2019 року). Дніпро: Наукова економічна організація «Перспектива», 2019. Ч. 1. С. 38-40.

АНОТАЦІЯ

Грідін О. В. Інноваційний розвиток аграрних підприємств-виробників зерна. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Сумський національний аграрний університет, Суми, 2019.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретичні, методичні та практичні засади інноваційного розвитку аграрних підприємств-виробників зерна. На основі узагальнення результатів досліджень закордонних та українських вчених виокремлено ключові особливості інновацій. Встановлено взаємозв'язок між типами інновацій та фазами економічного циклу. Надано тлумачення поняття «інновація». Ідентифіковано інноваційний тип розвитку як відповідний процес реалізації внутрішнього інноваційного потенціалу. Надано тлумачення сутнісно-змістовних характеристик інноваційного розвитку підприємства. Обґрунтовано концептуальні засади забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств. Визначено зміст інноваційних технологій в сільському господарстві. Розглянуто сутність інтелектуального капіталу підприємства, структура якого включає систему управління знаннями, інтелектуальна власність, клієнтський та людський капітали. Запропоновано алгоритм побудови системи управління знаннями. Визначено зміст інноваційного потенціалу, його ключові характеристики та виокремлено його функції. Виділено ресурсну, внутрішню й ефективну складові інноваційного потенціалу. Запропоновано ключові ознаки типологія інноваційного потенціалу. Виділено структурні компоненти інноваційного потенціалу за функціональною спрямованістю: науково-виробнича, кадрова, інформаційна, інфраструктурна, науково-технологічна, фінансова, організаційно-управлінська, маркетингова.

Розглянуто ключові тенденції виробництва зерна аграрними підприємствами України. Обґрунтовано хронологію еволюції вітчизняного

зернового ринку з виокремленням періодів. Виокремлено ключові фактори, які обумовлюють розвиток ринку зерна в Україні. Побудовано групи досліджуваних підприємств за рівнем рентабельності. З метою обґрунтування чинників, які обумовлюють рівень врожайності зернових культур побудовано залежності з використанням множинної лінійної регресії між рівнем урожайності, витратами на мінеральні добрива та паливно-мастильні матеріали в межах кожної групи. Визначено, що застосування новітніх прогресивних технологій вирощування зернових культур передбачає реалізацію ряду заходів, які збільшують витрати на гектар, але знижують витрати на одиницю отриманої продукції та дозволяють підвищувати якість. Визначено тенденції інституційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств виробників зерна.

Розроблені процедури ідентифікації напрямів стимулювання інноваційної активності підприємств. Обґрунтовано здійснювати оцінку ефективності сільськогосподарського виробництва, яка базується на поєднанні і взаємодії чотирьох факторів (робочої сили, основних засобів, предметів праці і землі) на основі таких видів ефективності: технологічної, економічної та соціальної. Надана система оцінки комплексної ефективності інноваційних ресурсозберігаючих технологій. Визначено зміст ресурсозберігаючих технологій та їх роль в інноваційному розвитку. Доведено, що ресурсозбереження здатне забезпечити перехід до інтенсивного типу господарювання, що становить зміст інноваційного розвитку. Надана структурна схема впровадження аграрними підприємствами інноваційних ресурсозберігаючих технологій виробництва зерна. Надано методичний підхід до обґрунтування типу ресурсозберігаючих технологій з альтернатив використання техніки зарубіжного виробництва, кращих зразків або традиційної вітчизняної техніки на основі сукупності індикаторів соціальної, економічної та технологічної ефективності для окремих зернових культур.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інтелектуальний капітал, інноваційний потенціал, ресурсозберігаючі технології, підприємства-виробники зерна.

SUMMARY

Gridin O. Innovative development of agricultural enterprises-producers of grain. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in economics, specialty 08.00.04 – economics and management of enterprises (by economic activity). – Sumy National Agrarian University, Sumy, 2019.

The theoretical, methodical and practical principles of innovative development of agricultural enterprises producing grain are substantiated in the dissertation. Key features of innovations have been identified on the basis of the research results of foreign and Ukrainian scientists. The relationship between the innovation types and the phases of the economic cycle is established. The concept of "innovation" is given. The innovative type of development has been identified as an appropriate process of realizing the internal innovation potential. The explanation of the substantive and meaningful characteristics of the enterprise's innovative development is given. The conceptual bases for providing innovative development of agricultural enterprises are substantiated. The content of innovative technologies in agriculture is determined. The

essence of the intellectual capital of the enterprise is considered, which structure includes the system of knowledge management, intellectual property, client and human capital. An algorithm for building a knowledge management system is proposed. The content of the innovation potential, its key characteristics and its functions are defined. The resource, internal and effective components of innovation potential are highlighted. Key features of the innovation potential typology are proposed. Structural components of innovative potential by functional orientation are distinguished: scientific-production, personnel, information, infrastructural, scientific-technological, financial, organizational-managerial, marketing.

The key tendencies of grain production by agrarian enterprises of Ukraine are considered. The chronology of the evolution of the domestic grain market with the separation of periods is justified. The key factors that determine the grain market development in Ukraine are highlighted. Groups of the surveyed enterprises were constructed according to the level of profitability. Dependencies have been constructed using multiple linear regressions between the yield level, the cost of mineral fertilizers and fuel and lubricants within each group in order to substantiate the factors that determine the level of grain yield. It is determined that using the latest progressive technologies of growing cereals implies a number of measures realization that increase the cost per hectare, but reduce the cost per unit of production and improve quality. The institutional support tendencies of enterprises innovative development of grain producers are determined.

Procedures for directions identification of enterprises innovative activity stimulation are developed. It is justified to evaluate the efficiency of agricultural production based on the combination and interaction of four factors (labor, fixed assets, labor and land) based on the following types of efficiency: technological, economic and social. The system of complex efficiency estimation of innovative resource-saving technologies is provided. The content of resource-saving technologies and their role in innovative development are determined. It is proved that resource saving is able to provide transition to intensive type of management, which is the content of innovative development. The structural scheme of innovative resource-saving technologies introduction of grain production by agricultural enterprises is provided. A methodological approach is given to substantiate the type of resource-saving technologies from alternatives to the use of foreign production techniques, best samples or traditional domestic technology based on a set of indicators of social, economic and technological efficiency for individual cereals.

Keywords: innovative development, intellectual capital, innovation potential, resource-saving technologies, grain-producing enterprises.

